

Марія Кушнарьова,
стар. наук. співр. інформаційно-аналітичного відділу ФПУ,
канд. філос. наук

ПЕРЕМОГА ЕРДОГАНА НА ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ: ЩО ЦЕ ОЗНАЧАЄ ДЛЯ УКРАЇНИ?

Опубліковано: Кушнарьова М. Перемога Ердогана на президентських виборах: що це означає для України? // Діяльність Президента України в умовах російсько-української війни. 2023. Випуск 22 (66). С. 33-38.

28 травня 2023 року в Туреччині за підсумками другого туру президентських виборів переміг теперішній президент країни Реджеп Таїп Ердоган. Поважне видання Politico оголосило ці вибори найважливішими з усіх у 2023 році і, ніби на підтвердження цього, увага ЗМІ та представників світового політикуму до турецьких виборів була справді дуже високою. Це було цілком передбачуваним, оскільки Туреччина є потужним гравцем на світовій «великій шахівниці»: саме Туреччина має безпосередній вплив на ситуацію в Сирії, на Кіпрі, на вступ Швеції до НАТО і на весь комплекс процесів і ситуацій, пов'язаних з російським вторгненням в Україну.

Тепер, коли переможець цих перегонів уже відомий, політичні діячі, представники експертного середовища та громадськість перебувають в очікуванні кроків Ердогана, спрямованих на зниження гостроти кризи, яку переживає сама Туреччина. За влучним висловом Віталія Портникова, «головний ворог Ердогана – не опозиція, а турецька економіка. І цей фактор впливатиме на подальший розвиток подій у Туреччині найближчими роками» ([ЛІГА.net](#)). Найактуальнішою проблемою держави є інфляція. 85-мільйонна країна має один із найвищих у світі рівень інфляції. Згідно офіційних даних, він перевищує 51%, а за оцінками незалежних експертів сягає 112%, тільки у 2021 р. турецька ліра втратила 44% вартості відносно долара, у 2022 – ще 30», і таку інфляцію відчуває кожний гаманець. Курс турецької ліри знизився до найнижчого рівня, а центральний банк країни не встигає задовольняти попит на валюту. Директор Французького інституту анатолійських досліджень у Стамбулі Байрам Балсі констатує: «Маємо справжню економічну кризу, і в Туреччині всі знають, що ця криза є результатом політичних та економічних рішень Ердогана» ([НВ](#)).

Реджеп Таїп Ердоган прийшов до влади у 2002 році на чолі Партії справедливості та розвитку, яку очолював. Уже у березні 2003 року він отримав посаду прем'єра, який на той час мав більше повноважень, ніж президент. Спочатку Ердоган сконцентрувався на реформах, які, зокрема, були покликані наблизити країну до інтеграції в ЄС. Країна переживала економічний бум.

У 2003-2013 роках ВВП зріс втричі – з 315 млрд доларів до 957 млрд, за даними МВФ. Це дозволило Ердогану зберігати владу попри паростки невдоволення його курсом в різних прошарках суспільства – серед інтелектуалів, військових, і попри критику з боку ЗМІ. Але на другому десятиріччі перебування Ердогана на посту президента унаочнилися негативні тенденції: зростання турецької економіки уповільнилося, а зростання цін посилювалося. Паралельно через необхідність придушити ті самі паростки невдоволення у турецькому суспільстві у внутрішній політиці з'явилося тяжіння до автократизму, що з часом набуло сили. Наслідком стала невдала спроба державного перевороту у липні 2016 року та подальше зростання авторитаризму.

Але, мабуть, найгіршим «сюрпризом долі» з усіх можливих став для президента Ердогана землетрус, що стався 6 лютого цього року, забрав життя майже 50 тисяч людей, близько 6 мільйонів залишив без житла, спричинені ним збитки перевищили \$103 млрд — еквівалент 9% обсягу турецької економіки, прогнозованого на цей рік, причому великою мірою ці жахливі руйнування та людські втрати стали наслідком не стільки стихійного лиха як такого, скільки корупції, безвідповідальності та відсутності державного контролю, зокрема, у галузі будівництва.

Все це і призвело до того, що Ердоган переміг свого суперника Кемаля Кілічдароглу тільки у другому турі і маючи лише 52% голосів, з перевагою лише в 4%, що стає ще прикметнішим з огляду на те, що дійсний президент задіяв увесь можливий адміністративний ресурс. Зокрема, у квітні президент отримав 1920 хвилин мовлення на державному мовнику TRT, його суперник Кілічдароглу – лише 32 хвилини, за інформацією видання Die Zeit ([Борисфен Інтел](#)).

Нагальні завдання, що стоять перед Ердоганом як президентом Туреччини – ліквідація наслідків землетрусу, виплати постраждалим, відновлення та подолання інфляції, зрозуміло, напряду пов'язані з фінансовою позицією західних держав. Саме тому, на думку британського економіста Тімоті Еша, «Центрбанк Туреччини витрачав резерви, щоб утримувати ліру відносно стабільною напередодні виборів, — для забезпечення перемоги Ердогана. Попит на долари є величезним, враховуючи великий дефіцит поточного рахунку та велику кількість короткострокових боргів, що настають. Через обмежені валютні резерви та надзвичайно негативні реальні відсоткові ставки тиск на ліру є сильним. (...). Насправді через тиск на ліру я очікую, що Ердоган піде на компроміс щодо заявки Швеції на вступ до НАТО. Він витягнув із цього питання все, що міг для зростання свого політичного капіталу під час передвиборчої кампанії. Тепер, коли він виграв, є лише один мінус — відкладати неминуче. Тому я очікую, що Швеція отримає членство в НАТО на саміті НАТО наступного місяця» ([НВ](#)).

З Ешем погоджується політолог Володимир Фесенко. Він вважає, що «у зовнішній політиці головна інтрига буде пов'язана зі згодою Туреччини на вступ Швеції до НАТО. Якщо Ердоган діятиме раціонально, то він має дати свою згоду на приєднання Швеції до НАТО, можливо, виторгнувши

додаткові поступки від США та Швеції. А якщо турецьке блокування вступу Швеції до НАТО продовжиться, то це означатиме деякий крен Ердогана в бік Росії, що, природно, послабить його можливості як посередника для врегулювання військового конфлікту між Росією та Україною» ([НВ](#)).

Власне, саме це найбільше цікавить не тільки Україну та українців, а й усі країни, у той чи інший спосіб пов'язані з перебігом російсько-української війни.

Роль Туреччини під час повномасштабної російсько-української війни була і є неоднозначною. З одного боку, президент Ердоган виконав конвенцію Монтре й у такий спосіб не дозволив потрапити через Босфор у Чорне море, за різними підрахунками, близько 30 російським військовим кораблям. Ердоган назвав Крим частиною України, зіграв ключову роль в укладенні «зернової угоди» та є надійним для української сторони посередником у переговорах про звільнення військовополонених. Туреччина голосує в ООН на користь України, у жовтні минулого року заборонила роботу російської платіжної системи «Мір». У Сирії інтереси Туреччини гостро протистоять російським. ЗСУ отримали з Туреччини бронемашини Кіпрі та «Байрактари». Останні, як відомо, виробляє Ваукар Макіна, одним із власників якої є Сельчук Байрактар, зять теперішнього президента Туреччини, і Сельчук разом зі своїм братом Халуком на весь голос заявили, що підтримують Україну і не збираються продавати свої безпілотники Росії ([Obozrevatel](#)). Також варто звернути увагу на те, що, безумовно, завдяки своїм якостям, але, заради справедливості слід визнати, також і масштабній українській рекламі, «Байрактари» в сучасному світі набули статусу легендарних. З іншого боку, Туреччина не приєдналася до санкцій проти Росії і не планує цього робити, її порти приймають яхти підсанкційних російських олігархів, туди ж Росія намагалася відправляти судна з краденим українським зерном.

Посередницька функція Туреччини є дуже вигідною для цієї країни. Старший аналітик турецького Центру євразійських досліджень в Анкарі Тургут Керем Тунджель відзначав: «Через те, що західні держави перекрили свої канали дипломатії з Росією, не залишається нікого, крім Туреччини, хто може бути ефективним посередником між двома ворожими сторонами. (...). Турецьке посередництво між Україною та Росією має нагадати останній, що Туреччина не та країна, яку можна ігнорувати. Роль Туреччини у припиненні війни чи вирішенні деяких криз, таких як зернова криза, може схилити її західних союзників до більш раціонального підходу до Туреччини» ([BBC Україна](#)). Тунджель, а насправді Ердоган, мали рацію і ставка на посередництво зіграла, помітно посиливши позиції Туреччини на міжнародній арені. Тому недаремно президент Франції Емануель Макрон у грудні минулого року з погано прихованим роздратуванням заявив: «Наприкінці буде потрібно усім сідати за стіл переговорів... І я не хочу, щоби у майбутньому перемовини вели лише Китай і Туреччина» ([Главком](#)). І справді: всім хочеться «тримати руку на пульсі», а тут – Туреччина...

Колишній представник Туреччини в НАТО, дипломат Мехмет Фатіх Джейлан наголошує, що неприєднання Туреччини до санкцій проти Росії

перетворилося у справжнє яблуко розбрату між турецькою владою та Заходом: «Здається, можливості Туреччини для маневру щодо цього звужуються з кожним днем. Ключовою в цьому відношенні є енергетична залежність Туреччини від Росії» ([BBC Україна](#)).

Певною мірою ця залежність посилюється. Зокрема, 27 квітня Ердоган та Путін через відеозв'язок спостерігали урочисте завезення ядерного палива на АЕС «Аккую», яку «Росатом» будує на південному узбережжі Туреччини, у провінції Менсін. «Аккую» буде першою атомною електростанцією Туреччини, але Росія буде діяти за схемою «будуй-володій-експлуатуй». Це означає, що російська компанія будує станцію, а після завершення будівництва залишиться власницею. Туреччина зобов'язується за фіксованою ціною купувати певну кількість електроенергії. АЕС усе ще будують — енергоблоки мають по черзі відкривати з квітня 2024-го. Ердоган у жовтні 2021 року запропонував Росії побудувати ще дві АЕС — до цього їх мали будувати європейські та японські компанії.

Також не слід забувати про інші аспекти турецько-російських відносин, які є вкрай важливими для Туреччини: наприклад, про 2,2-4 млн російських туристів (за даними різних джерел), які у 2022 році відвідали Туреччину, залишивши там, відповідно, свої гроші.

Саме тому аналітикиня Atlantic Council Євгенія Габер наголошує, що національні інтереси Туреччини «вимагають балансування між Україною та Росією, економічної співпраці з РФ» ([Тиждень](#)).

Втім, енергетична залежність та економічна співпраця Туреччини з Росією – це один бік медалі. Інші, геополітичні інтереси Туреччини входять в протиріччя з російськими на багатьох важливих для Анкари напрямках. В першу чергу, в Сирії, але також і в Лівії та Нагірному Карабасі. І, звичайно, в Україні – військова перемога Росії і різке посилення позицій РФ в Чорноморському регіоні точно не в інтересах Туреччини. Тому, незважаючи на всі реверанси Туреччини в бік РФ, назвати її російським союзником теж в корені невірно. Виникає враження, що Ердоган дуже чітко виконує настанови ренесансного мислителя Ф.Гвіччардіні, який вважав, що будь-яку справу треба вести так, щоб її можна було будь-коли повернути в протилежний бік. Так, незважаючи на те, що Туреччина не приєдналася до антиросійських санкцій, в Анкарі обіцяють не давати лазівки для їх обходу. А глава турецького МЗС Мевлют Чавушоглу може провести зустріч з Сергієм Лавровим і висловити надію на «зміцнення російсько-турецького співробітництва», а через пару днів на зустрічі з чеським колегою погодитися з тим, що РФ – «одна з двох головних загроз, яким протистоїть сучасний світ».

Експерт Українського інституту майбутнього Ілля Куса слушно підсумовує: «Туреччина, користуючись фоном, який створила Україна, намагається просунути по тих кризових напрямках, за якими вона б не зрушила в мирний час. Користується ослабленням США і РФ, їх зайнятістю Україною, щоб просунути в Сирії. Тим, що НАТО має демонструвати солідарність – щоб просунути інтереси по Греції. Тим, що НАТО захотіло швидко прийняти Швецію і Фінляндію – щоб вирішити питання курдів. Це все

підпорядковано одній логіці – вичавити максимум з цієї ситуації для посилення своїх позицій» ([РБК-Україна](#)). Те саме стосується питання санкцій: Тургут Тунджель відзначає, що неприєднання до санкцій ЄС та США проти Росії не означає підтримки дій Кремля. Він наголошує, що позиція Туреччини щодо санкцій не є антиукраїнською чи проросійською. «Це принципова позиція суверенної країни» ([BBC-Україна](#)).

У цьому сенсі Туреччина та її президент демонструють майже ідеальний приклад політичного прагматизму у зовнішній політиці, керуючись не цінностями, а інтересами. Це дуже проявляється у позиції Туреччини стосовно Криму, оскільки, як вважає Євгенія Габер, «в Туреччині є побоювання ескалації конфлікту саме на Чорному морі і великі побоювання використання тактичної ядерної зброї. Казати зараз про звільнення Криму військовим шляхом не готовий майже ніхто, натомість всі кажуть про перемовини і дипломатичний шлях». Тургут Тунджель вважає, що «у разі прямого зіткнення між українськими та російськими військовими в Криму Туреччина не буде брати участь у будь-якій військовій операції з обох сторін; не буде стороною війни» ([BBC Україна](#)).

Загалом про, можна сказати, мистецьке балансування Туреччини кажуть багато експертів. Але мало хто насправді звертає увагу на одну вкрай просту річ: а що саме дає можливість Ердогану здійснювати вплив на Путіна? Непрямо на це звернув увагу дослідник аналітичного центру Carnegie Europe Дімітар Бечев, який, маючи на увазі перспективи «зернової угоди» у разі перемоги на виборах лідера турецької опозиції Кемаля Киличдароглу, зауважив: «Російські інспектори затримують прохід кораблів через Босфорську протоку. Ердоган міг би домовитися з Кремлем і навіть тиснути на Путіна. Не впевнений, що Киличдароглу матиме навички та важелі впливу на росіян» ([Свідомі](#)). Навички – ясна річ, можна набути шляхом посиленних тренувань, а от важелі... Що ж це за важелі, які має Ердоган і які дозволяють йому «тиснути на Путіна»? У 2015-2016 рр. загострилася конфронтація між Росією та Туреччиною через підтримку Москвою сирійського керівника Башара Асада, що призвело до акцій протесту проти дій Росії. 24 листопада 2015 року турецький винищувач збив російський бомбардувальник за порушення кордонів турецького авіапростору. 19 грудня 2016 року у Анкарі колишній офіцер турецької поліції, проголошуючи гасла помсти за Алеппо, вбив російського посла. Але навіть після цього розриву чи навіть помітного тривалого охолодження стосунків двох країн не відбулося. Росія оголосила про призупинення проєкту «Турецький потік», запровадила обмеження проти турецьких товарів... і, власне, все. Ба більше, на думку експертів, Кремль на виборах підтримував саме Ердогана та фінансував турецьких експертів і певних політиків для просування в турецьке суспільство відповідних настроїв та наративів ([Центр протидії дезінформації](#)). Відносини Туреччини з Росією значною мірою стали залежними від відносин між Путіним і Ердоганом, стверджує Сінан Ульген, колишній турецький дипломат. «Жоден інший турецький лідер не мав би таких стосунків з Путіним, вони були би віддаленішими», – вважає він ([Politico](#)). Важелі вочевидь працюють. Так само,

як вони спрацювали під час обговорення осіннього обміну військовополонених, під час неодноразових обговорень перебігу «зернової ініціативи» тощо.

Безумовно, особистий чинник багато важить. Але справа не тільки в ньому. Тургут Керем Тунджель не радить очікувати великих змін у політиці щодо Росії та України. «Яким би не був результат виборів, основні засади нинішньої позиції Туреччини не зміняться. Уряди можуть змінюватися, але держава і основна політична логіка держави залишаються. Особливо це стосується держав з довгою історією та усталеними традиціями, таких як Туреччина», – відзначає він ([BBC Україна](#)).

З огляду не стільки на історію Туреччини та традиції, скільки на геополітичний розклад на «великій шахівниці», можна зголоситися з Євгенією Габер, яка вважає, що за Ердогана «залежно від внутрішньополітичної динаміки в Туреччині і від рівня антизахідної риторики буде або більш проросійська, або більш збалансована політика. Але в ключових питаннях – підтримці цілісності України, військовій співпраці, якихось значних змін я не очікую» ([BBC Україна](#)). Це – для України – вже дуже добре. На думку Віталія Портникова, «економічні та політичні негаразди змусять Ердогана стати поступливішим Заходу. Це може допомогти Україні у вступі до НАТО та завершенні війни» ([ЛІГА.net](#)). І це було би для України просто відмінно, якщо Захід не дозволить комусь іншому допомогти Ердогану.